

Базова модель новітньої української освіти

Олена УВАРКІНА,

кандидат педагогічних наук, в.о. професора НПУ імені М.П. Драгоманова

Вивчаючи характер розвитку тієї чи іншої системи освіти, дослідники все частіше звертаються до поняття «національна педагогічна матриця», яку розглядають як сукупність взаємопов'язаних характеристик, що визначають її сутність, спрямованість і за якою можна відстежити її відмінність (або тотожність) від системи освіти іншої країни. Теорії і методології дослідження педагогічної матриці притаманна багатоманітність поглядів на її сутність і структуру. Дослідники наголошують, що цілісність структури утворюється внаслідок тісного взаємозв'язку елементів структури між собою, а також кожного з елементів із цілісною структурою. Матриця – це не просто когнітивна карта або схема. У понятті «матриця» робиться акцент на тому, що вся сукупність знань (уявлен) людини про світ дана в системі, яка виконує детермінуючу роль в її життєдіяльності. Звідси випливає важливість дослідження особливостей ідентифікаційної матриці особистості.

Ідентифікаційна матриця – це складне особистісне утворення, яке має багаторівневу структуру. В ідентифікаційній матриці можна виділяти структурні складові як в горизонтальній, так і у вертикальній площині. У горизонтальній площині вона характеризується як система ідентичностей щодо різних сфер суспільства: сімейної, статевої, професійної, релігійної, політичної та ін. Ці ідентичності виокремлюються залежно від ідентифікації з групами, що характеризують горизонтальну стратифікацію суспільства. У вертикальній площині ідентифікаційна матриця характеризується різним рівнем сформованості ідентичностей у різних індивідів та груп [9, с. 130].

У зв'язку з тим, що матриця складається із декількох різних за змістом самоідентифікаційних одиниць, виникає питання про особливості взаємозв'язку між ними, а також між цілісною структурою і кожною з одиниць. С.Максименко формулює провідний принцип такого взаємозв'язку як принцип зв'язаності, який полягає в тому, що кожна структурна складова має втілювати в собі й відображати всю структуру як цілісність [12, с. 140–142].

Істотним для практики застосування поняття ідентифікаційної матриці є зовсім не констатація того чи іншого структурного цілого та його елементів, а усвідомлення їх як дійсних чинників, що визначають існування, функціонування і розвиток самоідентифікації особистості [9, с. 129].

У педагогічній теорії поняття «педагогічна матриця» охоплює сформований на основі національної культурно-освітньої традиції відносно стійкий, внутрішньо збалансований базовий пласт

педагогічної думки і досвіду, на основі якого відповідно до духу епохи вибудовується історично змінний каркас сучасної освіти [2, с. 347].

На думку В.Андрущенка, українська базова модель педагогічної освіти (педагогічна матриця) має внутрішнє джерело розвитку й одночасно реагує на зовнішні суспільні вимоги, що зумовлюють характер і спрямованість сучасної світової динаміки освіти. Попри певний внутрішній консерватизм, що забезпечує педагогічній освіті її стійкі якісні характеристики, педагогічна матриця має змінюватися відповідно до викликів XXI ст. [1].

Новітні освітні екзистенції української освіти визначаються, з одного боку, модерними впливами глобалізації, а з іншого – генетичними зв'язками з традиційними характеристиками вітчизняного культурно-освітнього простору. Тому важливим завданням сучасної освітянської спільноти в нашій державі є створення необхідної теоретичної основи й умов для реалізації інноваційних проектів та принципів, які наблизять нашу систему освіти до європейських стандартів і водночас урахуватимуть національний досвід, зберігатимуть незаперечні надбання національної матриці української освіти.

Отже, важливою складовою навчально-виховного процесу на сучасному етапі розвитку освітньої системи України стають педагогічні інновації, що зумовлено як трансформаціями суспільства, його наукової сфери та освітнього комплексу, так і вимогами сьогодення – необхідністю інтеграції України в єдиний європейський освітній простір [11, с. 23]. Тому визначення національних пріоритетів інноваційного

розвитку української освіти є одним із ключових теоретичних завдань сучасної педагогіки.

Сучасна українська теорія освіти і педагогіки відзначається інноваційними спробами будувати систему освіти на основі гуманістичних принципів. Ґрунтовність таких досліджень підтримується глибинною антропоцентричною спрямованістю української педагогічної традиції, яка знаходить продовження в сучасних людиноцентричних концепціях педагогіки і теоріях розвитку системи освіти.

А.Бойко характеризує зміст ідеї антропоцентризму шляхом розкриття творчого в індивіді, того, що визначається як особистісне начало в людині. Сучасний суб'єкт освітнього процесу повинен мати здатність вибірково отримувати знання на основі лише йому властивих мотиваційних стратегій [5, с. 219]. Лише від ефективної інноваційної гуманістичної освіти залежить формування людини творчої, з почуттям власної гідності, глибоко духовної, гордої за свій народ, його історію і культуру. Саме такі цілі є сьогодні найважливішим пріоритетом українських освітніх інновацій і трансформацій.

Сучасні освітні технології спрямовані на індивідуалізацію навчання, самостійне засвоєння матеріалу учнями і студентами, постійну самоосвіту педагога з метою активного оновлення знань і поглиблення професіоналізму шляхом опанування інноваційних тенденцій та застосування інноваційних технологій, серед яких розроблення і впровадження кредитно-модульної системи організації навчання як умови підвищення індивідуалізації процесу підготовки студентів, котрі навчаються за педагогічними напрямками, у контексті Болонського процесу в структурі ECTS. З метою досягнення чистоти наукових досліджень і забезпечення плідної навчальної діяльності сучасна наукова думка уточнює, узгоджує, переосмислює основні поняття, що дає змогу забезпечити чіткість, точність дефініцій, структурування, необхідну якість організації навчання дітей [7, с. 63].

Цінні новаторські думки про роль учителя, вихователя у формуванні особистості, практичні поради щодо створення сприятливих умов для самореалізації школяра знаходимо у працях видатного українського педагога кінця ХХ – початку ХХІ ст. О.Захаренка. Він, як і Г.Сковорода, К.Ушинський, П.Юркевич та інші відомі педагоги, високо цінував роль людського знання у світовому прогресі, його значення для самопізнання людини. Педагог був переконаний у тому, що любов учителя до дітей і дітей до вчителя базується на взаємності, взаєморозумінні, безмежній вірі один одному, що діти розуміють того вчителя, який розуміє їх, знаходить час для спільної діяльності, взаємного спілкування на побутові та наукові теми, що діти люблять педагогів-особистостей [8, с. 18].

У педагогічній діяльності О.Захаренка поєднувалися висока компетентність, відповідальність, творчість. Атмосфера в Сахнівській школі на Черкащині, де тривалий час працював Олександр Антонович,

була пройнята національним духом українського народу. Вся діяльність будувалась на демократичних засадах. Директор так організував роботу, що вчителі й учні школи становили єдиний загальношкільний колектив, головною цінністю якого була індивідуальність кожного його члена. Всіх педагогів цього колективу єднала любов до дітей, спільність мети, доброта, захопленість, творчість, працьовитість, прагнення бути для учнів у всьому взірцями. Особливу увагу директор школи приділяв кадрам. Він вважав, що найбільш прискіпливо потрібно підходити до процесу добору кадрів для молодших класів. Відповідно й вимоги до тих, хто навчається у педагогічних училищах, педагогічних інститутах, університетах, повинні бути високими. Це мають бути особливі люди, знаючі, творчі, з розвиненим почуттям відповідальності. Адже практично в їхніх руках перебувають доля і майбутнє нашої України.

Педагогічний колектив Сахнівської школи намагався реалізувати гуманну педагогічну стратегію шляхом формування в учнів національних та загальнолюдських цінностей, прагнення до саморозвитку, самовиховання. В її основу покладено творчість педагога, учня, виховання толерантності, самостійності. Враховувалося також педагогічне спілкування учителя з учнем, що створює відповідні умови для творчої діяльності. За О.Захаренком, школа – це маленька держава, вона не може існувати без ідеї, задуму, що захоплює дітей, учителів, батьків. Ця ідея завжди неперервна. Вона постійно наявна і, зрозуміло, притаманна всім. Якщо така ідея зникає, а нова не народжується, школа зупиняється в своєму розвитку, в ній безцільно жити, пакує нудьга і немає прогресу. О.Захаренко вбачав у кожному вчителеві духовно багату, творчу людину, поважав невтомного трудівника, його жадобу до знань, багате духовне життя [4, с. 27].

Вивчаючи ефективність реалізації О.Захаренком його ідей, технологій і технік, зіставляючи їх з аналогічними напрацюваннями філософів-педагогів, дослідники доходять висновку, що феномен Олександра Антоновича міг виявитися тільки на ґрунті глибинного проникнення в продуктивні ідеї попередників, творчого опрацювання теоретичних розробок, педагогічно доцільного, а не кон'юнктурного їх застосування. У його спадщині вимальовується система форм, методів, зміст гуманітарно-гуманістичної освіти, головне завдання якої – формування людини щасливої. Зокрема, упроваджені О.Захаренком поняття та ідеї: «педагогіка конкретної дії», «педагогіка трьох – вчителя, батька, учня», «педагогіка сім'ї – еліксир психічного та фізичного здоров'я дитини», «педагогіка вічної естафети поколінь – першоджерело формування патріотичних почуттів», «педагогіка доброти і щедрості людської душі», «педагогіка творення своїми руками добра на землі», «вчитель виховує насамперед своїм прикладом, вчинками, знаннями», «без усвідомлення поняття існування простої виконавської дисципліни працювати, жити, контактувати не можна», «без

творчого вчителя не може бути ні нової школи, ні нового суспільства, ні вільної України», «ідея повинна бути абсолютно конкретна, зрозуміла кожній людині, ідеєю, над якою працює все суспільство», «звикайте робити справи з поглядом у майбутнє» і, звичайно ж, «поспішайте робити добро людям, поспішайте, поспішайте, поспішайте, щоб не запізнитися», «поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно в стократ цінніше від матеріального. Повторімося в наших вихованцях прекрасними рисами національної культури, патріотичним духом любові до свого народу, любові до вищої якості людини – творчості» – стали афоризмами, життєвими кредо справжніх педагогів сучасності [3, с. 5].

Історичні умови розвитку вітчизняної системи освіти постійно змінювалися. Та незважаючи на це, простежується спадкоємність духовної сутності української освіти. Не випадково в Національній доктрині розвитку освіти наголошується, що держава повинна забезпечити збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії й культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні [13].

Виховні засади української етнопедагогіки ґрунтуються на стійких національних ідеалах життя. Як і соціальні та національні катаклізми не розхитували суспільне життя, зміст, педагогічна сила народних ідеалів залишалися стійкими і непорушними. Зокрема, П.Бойчук виокремлює у змісті традиційного виховання українських дітей і молоді такі складові, спрямовані на розвиток моральних якостей особистості:

- трудове виховання як основу формування ділового потенціалу особистості. У народній педагогіці праця є основним засобом, головним напрямом виховання, вона розглядається як внутрішня потреба людини, як першооснова її буття («Людина народжується для праці, як птиця для льоту», «Хто не працює, той не їсть»). За народною педагогікою, праця є не лише внутрішньою потребою людини, а й обов'язком кожної людини. Трудове виховання спрямоване на розвиток певних якостей: працьовитості, охайності, зосередженості, енергійності, сумлінності, поваги до праці, до людей праці, до трудових звичаїв, бережливого ставлення до рядь праці;

- формування моральних підвалин характеру та поведінки дітей. Українська етнопедагогіка велику увагу приділяє духовному світові кожної людини, вихованню духовності. Формування моральної свідомості, тобто моральних уявлень, понять, поглядів, думок, а потім і моральних переконань, відбувається шляхом сприйняття навколишнього, пов'язане з вихованням у дітей правильного розуміння доброго та поганого, морального й аморального. В основі традиційної системи духовно-морального виховання дітей лежить саме ця антитеза: добро – зло, правда – брехня, любов – ненависть,

життя – смерть. Чуйне, уважне ставлення до людей похилого віку, хворих, інвалідів, сиріт розглядається як одна з найхарактерніших ознак людяності;

- розумове виховання особистості. Розум розглядається народом як одна з найважливіших людських якостей («Не краса красить, а розум»). Ця цінність людини є досить вагомою в житті та діяльності кожного. «Мудрим ніхто не родився, а навчився», – кажуть у народі. Тому народна педагогіка вчить, що кожна людина повинна навчатися та набиратися розуму («На те й голова, щоб у ній розум був»). З мудрою людиною приємно жити, спілкуватися, працювати, відпочивати. Дурість породжує безвідповідальність, впертість, нахабність, тоді як мудра людина – ввічлива, стримана, розсудлива, проста, скромна. Отже, народна педагогіка головне призначення виховання вбачає у розвитку в дитини цікавості, допитливості, формуванні на їх основі пізнавальних інтересів;

- розвиток естетичних смаків особистості. Завдання етнопедагогіки – навчити дитину бачити і розуміти прекрасне, викликати в неї бажання творити красу, привносити її в навколишнє життя, працю, поведінку. Надзвичайно велике значення для розвитку естетичних почуттів має фольклор. Чи не найпопулярнішим жанром фольклору, який полонить серця дітей і дорослих, є казка. У казках відобразилися світогляд народу, його мораль та етика, педагогічний досвід. Значний вплив на формування естетичних уподобань дітей мають іграшки. Народні умільці, виготовляючи гарні та привабливі іграшки, завжди прагнули до художньої досконалості;

- фізичне виховання особистості. Є багато крилатих висловів, які підкреслюють роль здоров'я у житті людини: «Здоров'я – всьому голова», «Найбільше щастя в житті людини – здоров'я». Фізичне виховання – одна з найдавніших і найважливіших складових цілеспрямованого впливу на підростаюче покоління. Піклування про здоров'я розпочинається ще задовго до народження дитини і здійснюється впродовж усього періоду її розвитку. У народі з покоління в покоління передаються казки, легенди, думи, оповідання про людей, наділених надзвичайною фізичною силою. Народна педагогіка, згідно з виробленими ідеалами, обстоює фізичне виховання як один з основних компонентів розвитку особистості. Фізичне виховання дітей в українській народній педагогіці підноситься до рангу піклування про здоров'я нації [6].

Отже, головні риси української освіти дають змогу вирізнити її серед інших національних освітніх систем і можуть бути віднесені до «матричних». Педагогічна матриця української освіти охоплює насамперед фундаментальні загальнолюдські цінності – працелюбність, повагу до землі, матері й родини, знання і пізнання, одвічно притаманні українському народу. Кордоцентризм вітчизняної філософсько-педагогічної думки, вірність кращим традиціям свого народу збагатили українську освіту, надавши їй виразного національного змісту.

Незважаючи на обмеження й утиски на різних етапах історичного розвитку, національна матриця української освіти розгортається через змістове наповнення ідеями «філософії серця» Г.Сковороди і П.Юркевича, «народної педагогіки» К.Ушинського, «загальнолюдської освіти» М.Пирогова, «народознавства і українознавства» М.Драгоманова, «національного виховання» С.Русової й Г.Ващенко, «системи перспективних ліній» А.Макаренка, «педагогіки співробітництва» В.Сухомлинського. Невтомна праця вітчизняних педагогів зробила українську освіту об'єктивною реальністю, поширивши її основні ідеї в Європу й інші регіони та водночас збагативши національний освітній простір новітніми європейськими й світовими підходами.

Отже, ідеї видатних вітчизняних педагогів є системоутвірним ядром національної матриці української освіти. Їх актуальність для сучасного українського, європейського, світового співтовариства визначається тим, що вони ґрунтуються на наукових принципах, народній педагогіці, культурній традиції, які зберігають своє значення на кожному новому етапі історичного поступу людства.

Література

1. Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти відповідно до викликів XXI століття [Електрон. ресурс] / В.Андрущенко, В.Бондар. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2009_6/1.pdf.
2. Андрущенко В.П. Організоване суспільство : проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: доповідь соціально-філософського аналізу / В.П. Андрущенко. – К.: Атлант ЮЕМСі, 2006. – 502 с.
3. Біда О.А. Педагогічні ідеї А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, О.А. Захаренка – наше минуле, сьогоднішнє, майбутнє / О.А. Біда, Л.І. Прокопенко, Л.О. Бугакова // Вісн. Черкас. нац. ун-ту імені Богдана Хмельницького. – Серія: Пед. науки. – 2008. – Вип. 142. – С. 3–5.
4. Біда О.А. Роль учителя у самореалізації учня / О.А. Біда, Л.І. Прокопенко // Вісн. Черкас. нац. ун-ту імені Богдана Хмельницького. – Серія: Пед. науки. – 2010. – Вип. 176. – С. 26–29.
5. Бойко А.І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз / А.І. Бойко. – К.: Знання України, 2009. – 379 с.
6. Бойчук П. Відображення моральних якостей особистості у змісті української народнопедагогічної концепції [Електрон. ресурс] / П.Бойчук. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pippo/2011_3/Boychuk.htm.
7. Грама Г.П. Розвиток професійної освіти у контексті «Педагогічної антропології» К.Д. Ушинського і сучасності / Г.П. Грама // Наукові праці ДонНТУ. – Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. – 2010. – Вип. 8. – С. 61–64.
8. Захаренко О.А. Виховання учнів сільської школи на загальнолюдських цінностях / О.А. Захаренко // В.О. Сухомлинський і сучасні проблеми особистісно зорієнтованого виховання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 26 травня 2000 р. – К: Наук. світ, 2000. – С. 15–18.
9. Зеленська Т.А. Особливості ідентифікаційної матриці студентської молоді / Т.А. Зеленська // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2011. – Т. XIII. – Ч. 1. – С. 128–135.
10. Ковальчук Т. Історичні аспекти аналізу педагогічних інновацій у системі освіти / Т.Ковальчук, Ю.Тернова // Проблеми освіти : Наук. зб. – Вип. 59. – К.: Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України, 2009. – С. 17–24.
11. Кошманова Т. Інтеграція педагогічної освіти України у світовий освітній простір / Т.Кошманова // На шляху реформування освіти в Україні. – К.: КМ Академія, 2003. – С. 19–27.
12. Максименко С.Д. Генезис существование личности / С.Д. Максименко. – К.: КММ, 2006. – 240 с.
13. Національна доктрина розвитку освіти [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=347%2F2002>.

Анонси

Олена УВАРКИНА

Базова модель новітньої української освіти

У статті розглядається новітня модель української освіти у контексті її розвитку в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Звертаючись до джерел етнопедагогіки, автор виокремлює традиційні напрями виховання дітей та молоді в Україні, які роблять вітчизняну освіту самобутньою та вирізняють її серед інших національних освітніх систем.

Ключові слова: освіта, національна освіта, освітні технології.

Елена УВАРКИНА

Базовая модель новейшего украинского образования

В статье рассматривается новейшая модель украинского образования в контексте его развития в конце ХХ – в начале ХХІ века. Обращаясь к источникам этнопедагогике, автор выделяет традиционные направления воспитания детей и молодежи в Украине, которые делают отечественное образование самобытным и отличают его от других национальных образовательных систем.

Ключевые слова: образование, национальное образование, образовательные технологии.

Olena UVARKINA

Basic model of modern Ukrainian education

The article deals with the latest model of Ukrainian education in the context of its development in the late of the XXth – at the beginning of the XXIth century. Addressing the sources ethnopedagogics, the author identifies the traditions of education for children and young people in Ukraine, which make domestic education distinctive and distinguish it from other national educational systems.

Keywords: education, national education, educational technologies.